

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-12>

УДК 78.01;784

Данильчук О.Я.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОНЕТИЧНОГО МЕТОДУ В ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ СПІВАКА ВИКОНАВЦЯ

Анотація. Висвітлено питання впливу фонетики на спів та формування вокальної культури. Окреслено основні фонетичні елементи української мови в співі. На основі аналізу науково-методичної літератури попередників та сучасників, виокремлено фонетичний метод, як один із важливих елементів у процесі виховання співака виконавця. Досліджено актуальність використання фонетичного методу, як одного з базових елементів навчання вокалу. Визначено специфіку використання даного методу у процесі співу та узагальнено основні аспекти його позитивного впливу (навіть лікувального) на розвиток людського голосу. Охарактеризовано безпосередній вплив фонетичного методу на розвиток мовно-виражальних засобів, які при правильному їх вживанні, ще глибше розкривають художній образ і надають вокальному виконанню ще більшої виразності і глибини, що є одним із ключових завдань виховання співака виконавця.

Ключові слова: фонетика, вокал, спів, фонема, голос, співак, фонетичний метод, артикуляція.

Danyilchuk Oksana

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ACTUALITY OF THE PHONETICAL METHOD IN THE PROCESS OF EDUCATION OF THE SINGER

Summary. The influence of phonetics on singing and the formation of vocal culture is covered. The basic phonetic elements of the Ukrainian language in singing are outlined. Based on the analysis of the scientific and methodological literature of predecessors and contemporaries, the phonetic method is isolated out as one of the important elements in the process of bringing up a singer. The relevance of using the phonetic method as one of the basic elements of vocal training has been investigated. The specifics of the use of this method in the process of singing are determined and the main aspects of its positive influence (even therapeutic) on the development of the human voice are summarized. The direct influence of the phonetic method on the development of linguistic and expressive means, which, when properly used, describes the artistic image even more and gives the vocal performance even greater expressiveness and depth, which is one of the key tasks of the singer's upbringing. The use of the phonetic method entails some responsibility in terms of pedagogy, since it has a direct impact on the physiology of the singer-performer. Therefore, the importance of using the right, time-tested methods of influence and exercise is the key to success. The phonetic method should be used in the preparation of the singer-performer in conjunction with other pedagogical methods, but it is impossible to dismiss its relevance today, because the universal nature of the phonetic approach to vocal performance allows us to consider vocal performance, as a result of revealing the logic of development of a whole complex of means of speech. Not only does linguistic expression extend the limits of expressive means, it also reveals numerous phonetic-semantic facets of the musical-poetic image and the possibilities of interpretation. Thus he finds new ways to improve the performing culture.

Keywords: phonetics, vocals, singing, phoneme, voice, singer, phonetic method, articulation.

Постановка проблеми. Протягом століть вокальна педагогіка збагачувалась даними практичного досвіду, досягненнями науки, методики. Проте, лише найвидатніші педагоги здатні належним чином розв'язувати ряд надскладних завдань, у процесі підготовки співака, у всій повноті і значимості аж до координації на рівні справжнього мистецтва. Історія вокального мистецтва налічує ряд видатних педагогів вокалістів, вивчення досвіду яких мало б стати передумовою успіху багатьох інших педагогів. Проте і зараз, в період інформаційного розвитку суспільства, ми стикаємось, з проблемою педагогів, яким місія виховання співака-виконавця, явно не під силу, можливо в міру власних особливостей, або необізнаності у вокальній сфері, але часто через наслідування та бездумне переймання досвіду, методів попередників, не враховуючи їх національність, та фонетичні особливості їх мови, що має надзвичайно великий вплив на вокальну діяльність, та формування, власне, вокальної школи. В Італійській школі слід вбача-

ти, не вокально-художній універсалізм, а лише чудові зразки володіння голосовою технікою кантиленного та віртуозного характеру. Готуючи співака до певної творчої діяльності, педагог мусить навчити керувати правильним голосотворенням не взагалі, користуючись для цього фонетикою будь-якої, зокрема багатьма визнаної італійської, як особливо зручної для співу мови, а вокальною технікою, що ґрунтується на рідній мові, тим паче, що українська мова є фонетично близькою до італійської і надзвичайно зручною для співу, адже саме українська нація має найбільшу кількість народних пісень у світі.

Звідси й випливає актуальність використання фонетичного методу в процесі виховання співака виконавця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методична література присвячена розвитку людського голосу, складає значний доробок у світовій вокальній літературі. Зокрема до питань фонетики, дикції, артикуляції, звертались такі видатні педагоги і вчені, як Джуліо

Каччіні (стара італійська школа) описував роль слова та особливості поєднання голосних і приголосних у вокальних вправах, пассажах; П. Тозі (велика Болонська школа) видав книгу «Міркування співаків старовинних та сучасних, або спостереження над віртуозним співом» де особливе значення виділяє дикції та речитативу; на поч. 19ст. В Парижській консерваторії за участю композиторів Л. Керубіні, Є. Мегюля, Ф. Госсєка і педагогів П. Гара і Б. Менгоцці опубліковано в 1803 р. працю під назвою «Метод співу музичної консерваторії», де узагальнена вся на той час відома методологія принципів і прийомів навчання співу, що створила значний прорив у розвитку вокального мистецтва Європи; Не менш вагомими стали праці Мануєля Гарсія, який окрім того винайшов ларингоскоп (гортанне дзеркало), який зробив прорив не тільки в дослідженні людського голосу, а й в медицині...одночасно з розвитком вокальної педагогіки в Франції в Німеччині з'являються фонетичні школи співу, створено ряд праць з питань фізіології та акустики голосового апарату, яскравими представниками є Йоганс Мюллер, Фердинанд Зібер, Юліус Штрокгаузен, Фрідріх Шмідт, Юліус Гей та інші не менш значні вчені-новатори.

З появою більш досконалішої апаратури для дослідження явищ фонації з'являються ряд праць видатних вчених педагогів і Л. Дмитрієва, Д.Л. Аспелунда, Н. Жинкіна, О.В. Комісарова, В. Морозова, З. Ржевкіна, Е. Рудакова і зарубіжних учених Ван-ден-Берга, О. Рассєла, Г. Портмена, й особливо Р. Юссона які розкрили цілий ряд нових знань та явищ, що виникають при мові і співі.

Не менш вагомими є праці наших сучасників, які продовжують справу попередників у дослідженнях психо-фізіологічних особливостей та фонетичного впливу на процес співу, зокрема праці В. Антонюк, В. Вотріної, Н. Гребенюк, Д. Євтушенко, О. Лисенко, Т. Малишева, А. Ковбасюк і ін., де провідною темою є виховання співака виконавця на основі академічних та народно академічних вокальних зразків.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження актуальності фонетичного методу в процесі навчання співака вокаліста, визначення його переваг та особливостей використання в процесі співу.

Виклад основного матеріалу. «Спів, як мистецтво, покликаний виражати, або збуджувати думки і почуття людини» Д. Євтушенко. Процес виховання співака виконавця є складним і систематичним. Щоб досягти гармонійного розвитку здібностей вокаліста, потрібно враховувати фізіологічні, емоційні задатки, почуття паралельно з іншими його даними. Адже, фах оперного співака формується на основі володіння трьома видами мистецтва – музичного, вокального і сценічного, де поєднання, музики, співу і сценічної дії – цих по суті різних компонентів, здійснюється за допомогою різних ділянок головного мозку і ставить перед співаком-виконавцем ряд складних завдань. Тому, шлях виховання у співака повного комплексу вокально-технічних і художньо-виконавських навиків є складним і довгим. Ще одним важливим елементом у цьому процесі, є мова, адже вона вважається, основною життєвою функцією, як засіб для ви-

яву думок і почуттів людини. І мовна і вокальна техніка становлять продукт психічної діяльності людини її свідомості. Природно що зі зміною характеру психічної діяльності змінюється характер мовних і вокальних засобів виразності. Це добре видно, хоча б з ролі *слова* в мові і в музиці. Якщо скажемо слово в мові є головним елементом, то в вокальній мові часто на перший план виступає музика. В опері слово поставлене в сферу особливих, відмінних від розмовних, інтонацій, відмінного від звичайної мови ритму і темпу, де в чому іншої техніки вимовляння, в сферу особливих емоційно-смыслових кульмінацій тощо. Але при всій складності взаємодії різних мистецтв, при наявності певних умовностей, продиктованих природою музики, співак повинен створити вокально-сценічний образ, де в поєднанні мова і музика, усім своїм характером і зовнішніми рисами були б цілком реальними і живими.

Д.Л. Аспелунд стверджував, що фонетика мови має більший вплив на розвиток голосу, ніж анатомо-фізіологічні дані, або географічні та кліматичні умови. Вплив фонетики мови на фізіолого-акустичний бік голосової функції дуже складний. Мови поряд з іншими відмінностями мають різне співвідношення голосних і приголосних, різну їх якість з акустичного погляду.

Фонетичні елементи мови розподіляються на дві основні групи: голосні і приголосні. Приголосні в свою чергу можуть бути поділені на дзвінки, зручні (фонічні), і глухі (афонічні). Голосні вимовляються без замикань у надставній трубі, приголосні ж навпаки завжди вимагають певного характеру і ступеня змикання. Голосні поділяються на чисті (*a, e, o, y, u, i*), та йотовані, що становлять динамічну комбінацію літери й з однією з чистих (*я(йа), е(йе), ю(йу), ї(йі)*). Знаходженню близької вокальної позиції сприяють сонорні приголосні (*p, n, l, m, z*), де голос переважає на шумом. Подвоєний спосіб вимовляння звука *p* активізує артикуляційний апарат. Найбільш протилежними по відношенню до функції голосового апарату є голосні і глухі приголосні (*n, f, t, c, u, k, x, s*). Дзвінкі ж приголосні, ніби розташовані між ними (*m, d, b, v, z, n, l, p, ж, т*). За функцією гортані вони тяжіють до голосних, а щодо змикання в надставній трубі – до глухих приголосних [1, с. 26].

Динамічне співвідношення голосних і приголосних винятково важливе для теорії і практики навчання співу. Послідовність фонетичних елементів у словах і мові видозмінює властивості цих елементів в їх відношенні до функції голосового апарату. Це має величезне методичне значення, оскільки *динамічна* фонетика дозволяє педагогу належним чином впливати на роботу голосового апарату і відповідно *настроювати* його.

Проте не досить тільки враховувати кількість і якість голосних і приголосних у тій або іншій мові, слід виховувати і їх динамічне співвідношення в словах. Так, наприклад, фонетика слів (і голосних у них), які починаються з голосної з дзвінкою приголосною і з глухою приголосною, буде різною. До того ж має значення наголошеність і ненаголошеність голосних, їх вимовляння при ненаголошеності тощо.

Вплив приголосних на наступні голосні дуже великий, але він буває різним, оскільки у дзвін-

кій приголосній тон гортані має значення, а в глухій він майже не фіксується.

На серйозну увагу заслуговує і врахування особливостей артикуляційних укладів голосних. Величезне значення має певна їх стійкість, при відтворенні голосних, що викликає більш енергійну, більш *вокальну* функцію голосового апарату. Певність і частота голосних у найбільш *співучих* мовах – українській та італійській – є дуже важливим фактором впливу мови на вокальні властивості голосу, і це добре відчуває кожен співак, який виконує той самий твір різними достатньо звичними для нього мовами.

Мови тим більш *вокальні*, чим більше в них *чистих* голосних і менше глухих приголосних, чим більше вони характеризуються близькістю орфографії до орфоєпії (українська, італійська). Такі мови і в побуті ніби *настроюють* голос саме на ті особливості тембру, які властиві сучасному оперно-концертному співу. Очевидно, звідси і наявність голосів, *поставлених від природи*, і легкість оволодіння вокальною технікою оперно-концертного жанру [4, с. 174].

Вплив співу на розвиток голосу безперечний. Зв'язаний з одного боку, з фонетикою мови, а з іншого – із стилем музики й виконанням. Зміна стилів музики викликала зміну голосової техніки, вокальних шкіл, методик з розвитку голосу тощо. З вище сказаного й випливає актуальність використання *фонетичного методу*, у поєднанні з іншими методами, у процесі підготовки співака виконавця. Оскільки синтетичний характер вокального мистецтва потребує не тільки музикознавчого, а й філологічного підходу. Основним аспектом комплексного підходу є опора на своєрідність фоніки мови, генетичний взаємозв'язок між мовною та музично-мовною інтонаціями. Вивчення взаємозв'язку мовної та вокальної інтонацій не обмежується тільки інтонаційним рівнем фонетичної системи мови, адже фонетична система мови включає також систему фонем, що мають своєрідне звучання і певне значення, особливо у поєднанні в словосполучення і слова. Ця властивість звукового матеріалу давно обігривалася поетами, складаючи основу виразності звучання вірша. Саме такі *мовні інтонації* є тим ключем який дозволяє виконавцеві найбільш повно відтворити вірш певної мовної культури, тому що мовна та чисто музична інтонація – гілки одного звукового потоку. Дослідження зв'язку мовної і музичної інтонацій та їх синтезу в співі дозволяють виявити об'єктивні передумови формування багатьох засобів виразності. Це допомагає усвідомити та втілити у співі специфіку національної мови, її фоносематику.

Комплексний підхід до вокального виконавства, побудований на цих засадах має практичний вихід у галузь виконавської практики, педагогіки, зв'язаних зі співом, тому що допомагає знайти реальні орієнтири у засвоєнні мовної та вокальної культури.

У процесі навчання співу фонетичний метод зосереджує увагу на співвідношенні артикуляційного апарату та звучання голосу. Відомо, що кожна фонема, склад або слово цілісно організують роботу всього голосового апарату в певному напрямі. Щонайменші зміни устрою артикуляції однієї і тієї ж фонем створюють зовсім нові

акустичні й свого роду аеродинамічні умови для роботи голосових складок, що позначається й на тембрі голосу. Завданням педагога, в цьому, полягає відчутти ці зміни оптимізувати роботу вокально-артикуляційного апарату для найкращого свobodного звучання голосу і найприємнішого його забарвлення.

Фонетичний метод навчання на певному фонетичному матеріалі забезпечує, основним чином, формування якісного звукоутворення. Він опирається на дані фонетики і реалізується в напрямку впливу на артикуляційну діяльність апарату звукоутворення при співі, оскільки між артикуляцією і якістю звуку є безпосередній зв'язок. Оскільки він розглядається як робота артикуляційного апарату у поєднанні з акустичними особливостями звукових одиниць, то часто, фонетичний метод ще називають – артикуляційно-акустичним.

Фонетичний метод керування процесом звукоутворення у процесі підготовки співака-виконавця здійснюється за допомогою двох шляхів – це *відкритий* шлях впливу на голосовий апарат за допомогою прямих вказівок, на те, що і як потрібно робити, він орієнтований в основному на створення, або усвідомлення уже готових, рухомих видимих чи слухових моментів звукоутворення, де ведучим являється власний приклад і усне пояснення; та *прихований* шлях, використання явищ, несвідомо визиваючи у учня-співака відповідних артикуляційних рухів, які призводять до відповідного звучання, реалізується в основному, через використання відповідних вправ-розспівок, які відповідно підібрані і вміщують необхідні фонем, словосполучення для подальшого їх використання у роботі над змістом вокального твору. Вони групуються за принципом *артикуляційної допомоги* – в цьому випадку потрібний ефект виникає в учня несвідомо, і *артикуляційна перепона* – коли несвідоме виникнення бажаного ефекту ускладнене, в цілому допомагає створити і закріпити правильну артикуляційну навичку [7, с. 33–38].

Фонетичний підхід також дозволяє вихід у інші мовні системи, тому що не тільки ґрунтується на порівняльному аналізі фонетичних баз різних мов у мовленні та співі. При цьому враховується вплив рідної мови. Це допомагає уникнути помилок, акценту, які є наслідком впливу фонетичних особливостей рідної мови. Відомо, що досягнення високого професіоналізму у співі мовою оригіналу – дуже серйозна проблема. При цьому виконанню часто бракує виразності, емоційної насиченості та національної неповторності. Співаки відчувають втрати, що зазнав їх спів іншими мовами, і через відсутність вміння перенестись в інше мовно-культурне середовище, а також практичних навичок співу різними мовами, вони часто свідомо обмежують свої репертуарні можливості. Тому так важливо допомогти співакам оволодіти секретами співу іноземними мовами, подолати *мовний бар'єр*, усвідомити і втілити у співі невичерпні резерви виразності, які дає нам звучання мови. Сучасний фонетичний метод дозволяє усвідомити та запобігти помилкам, які можуть бути наслідком впливу особливостей іноземної мови у співі та мовленні, або наслідком виявлення законів рідної мови та традицій вітчизняного виконавського стилю.

Цей метод дає об'єктивні можливості якісного удосконалення загальної культури виконання іншомовної вокальної музики [9, с. 7–17].

Нерідко використовують фонетичний метод для правильного формування оптимальної співочої атаки і відповідно резонування звуку. Також фонетичний метод має також медичний напрямок. Як один із засобів *стимуляційної терапії*, здавна використовуваний в фоніатрії в якості бережливого методу боротьби з різними порушеннями в діяльності органів голосового апарату. Фонетичний метод допомагає зняти різноманітні зажими в області звукоутворення, підвищити активність і чіткість роботи органів артикуляції, ліквідувати багато інших дефектів діяльності голосового апарату.

Висновки і пропозиції. Отже використання фонетичного методу, тягне за собою, певну відповідальність з точки зору педагогіки, адже має безпосередній вплив на фізіологію співака-виконавця. Тому важливість використання правиль-

них, перевірених часом, методів впливу та вправ є запорукою успіху. З іншого боку, як застерігав Д.Л. Аспелунд, впадання в надмірний *фізикалізм*, чим *грішать* більшість фонетиків і фоніатрів, залишає їх на поверхні явищ, не дає можливості охопити музично-психологічну суть співу, конкретно зв'язатися з практикою.

Звичайно, фонетичний метод повинен використовуватись в процесі підготовки співака-виконавця у ряду з іншими педагогічними методами, проте неможливо відкидати його актуальність на сьогодні, адже універсальний характер фонетичного підходу до вокального виконавства дозволяє розглядати вокальне виконавство, як результат виявлення логіки розвитку цілого комплексу засобів мовної виразності. Мовна виразність не тільки розширює межі виражальних засобів, вона також розкриває численні фонетико-семантичні грані музично-поетичного образу та можливості трактування. Тим самим знаходить нові шляхи удосконалення виконавської культури.

Список літератури:

1. Антоноук В.Г. Вокальна педагогіка (сольний спів) : Підручник. Київ : ЗАТ Віпол, 2007. 174 с.
2. Багадунов В.А. Очерки по истории вокальной методологии. Часть 1 : Учебное пособие. Санкт-Петербург : издательство Лань, издательство Планета музыки, 2018. 468 с.
3. Дмитриев Л.Б. Основы вокальной методики. Москва : Музыка, 2007. 368 с., нот, ил.
4. Свтушенко Д., Михайлов-Сидоров М. Питання вокальної педагогіки: історія, теорія, практика. Київ : ДВ Мистецтво, 1963, 335 с., нот. прикл.
5. Смелянов В.В. Развитие голоса. Координация и тренинг: 7-е изд. Санкт-Петербург : издательство Лань, издательство Планета музыки, 2015. 176 с.
6. Ковбасюк А. Фонетика мови та її вплив на спів. *Вісник Львів. ун-ту. Серія мист-во*. 2012. Вип. 11. С. 117–122.
7. Комісаров О.В. Фонетический метод в формировании вокально-артикуляционных навыков у учащихся младших классов. Киев : Издание автора, 2000. 241 с., нот. прикл.
8. Лисенко О.В. Категорія «Виконання» у призмі мовленнєвої парадигми музично виконавської діяльності. *Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2014. Вип. 2(3). С. 212–216.
9. Малишева Т.П. Співак і мова (культура співу мовою оригіналу: теорія та практика). Харків : ШТРИХ, 2002. 160 с.
10. Кушка Я.С. Методика навчання співу : Посібник з основ вокальної майстерності. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2013. 288 с.

References:

1. Antoniuk, V.H. (2007). *Vokalna pedahohika (solnyi spiv)* : Pidruchnyk [Vocal pedagogy (solo singing)]. Kyev : ZAT Vipol. (in Ukrainian)
2. Bahadurov, V.A. (2018). *Ocherky po ystoriy vokalnoi metodolohyy. Chast 1 : Uchebnoe posobyie* [Essays on the history of vocal methodology. Part 1]. Sankt-Peterburh : yzdatelstvo Lan, yzdatelstvo Planeta muzyky. (in Russian)
3. Dmytryev, L.B. (1963). *Osnovy vokalnoi metodyky* [The basics of vocal techniques]. Moskva : Muzyka. (in Russian)
4. Ievtushenko, D., & Mykhailov-Sydorov, M. (1963). *Pytannia vokalnoi pedahohiky: istoriia, teoriia, praktyka* [Questions of vocal pedagogy : history, theory, practice]. Kyiv : DV Mystetstvo. (in Ukrainian)
5. Iemelianov, V.V. (2015). *Razvytye holosa. Koordynatsyia y trenynh: 7-e yzd* [The development of voice. Coordination and training]. Sankt-Peterburh : yzdatelstvo Lan, yzdatelstvo Planeta muzyky. (in Russian)
6. Kovbasiuk, A. (2012). *Fonetyka movy ta yii vplyv na spiv* [Language phonetics and its impact on singing]. *Visnyk Lviv. un-tu. Seriiia myst-vo*, no. 11, pp. 117–122.
7. Komisarov, O.V. (2000). *Fonetycheskyi metod v formirovanny vokalno-artykuliatsyonnykh navykov u uchashchysia mladshykh klassov* [The phonetic method in the formation of vocal and articulation skills in primary school students]. Kyev : Yzdanye avtora. (in Russian)
8. Lysenko, O.V. (2014). *Katehoriia «Vykonannia» u pryzmi movlennievoi paradyhmy muzychno vykonavskoi diialnosti* [Category «Rendering» through the prism of speech paradigm of musical performance]. *Mizhnarodnyi visnyk. Kulturolohiia. Filolohiia. Muzykoznavstvo*, no. 2(3), pp. 212–216.
9. Malysheva, T.P. (2002). *Spivak i mova (kultura spivu movoiu oryhinalu: teoriia ta praktyka)* [Singer and language (culture of singing in the original language: theory and practice)]. Kharkiv : ShTRIKh. (in Ukrainian)
10. Kushka, Ya.S. (2013). *Metodyka navchannia spivu : Posibnyk z osnov vokalnoi maisternosti* [Methods of teaching singing: A guide to the basics of vocal skills]. Ternopil : Navchalna knyha Bohdan. (in Ukrainian)